

Πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εϋστρατιάδου. Τυπικὸν τῆς ἐν Κων/πόλει Μονῆς τοῦ Ἀγίου Μεγαλομάρτυρος Μάμαντος. Ἑλληνικά 1 (1928) 245 - 314.

Ἡ σπουδαιότης τῶν Τυπικῶν ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ζωὴν τῶν Μονῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐν γένει διοίκησιν τοῦ Βυζαντίου εἶναι γνωστὴ. Ἰδίως οἱ ἔκτενεῖς πολλάκις πρόλογοι τῶν Τυπικῶν καὶ τὰ εἰς τὸ τέλος αὐτῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἐκάστοτε Μονὴν παρατιθέμενα ἔγγραφα περιέχουν συχνὰ ἱστορικὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας ματαίως θὰ ἀνεζητούμεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον μᾶς λείπει μέχρι τοῦδε εἶναι μία ἐμβριθὴς μονογραφία περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐξελιξέως τῶν Τυπικῶν, τῆς ἀλληλοεπιδράσεώς των μέχρι σήμερον, τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἐξαρτήσεως αὐτῶν ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κανόνας τῶν Μονῶν, ἀπὸ τοὺς «ὄρους κατὰ πλάτος ἢ κατ' ἐπιτομήν» καὶ τοῦ νομικοῦ των κύρους κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἰδίως χρόνους. Ἦτο π. χ. ἀναγκαία ἡ δικαστικὴ ἐπιβεβαίωσις τῶν Τυπικῶν; Ποία ἀρχὴ ἦτο ἐκάστοτε ἐνδεδειγμένη πρὸς τοῦτο; Ποία δὲ ἡ ἔκτασις τοῦ κύρους αὐτῶν; διὰ νὰ ἀναφέρω μίαν μόνον ἄποψιν τοῦ ζητήματος τούτου.

Τοιαύτη ὅμως ἔρευνα προϋποθέτει τὴν χρησιμοποίησιν τῶν κειμένων τῶν διαφόρων ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διεσπαρμένων ἐκδεδομένων ἢ ἐν χειρογράφοις Τυπικῶν — ὑπάρχουν ἀκόμη ἀρκετὰ ἀνέκδοτα, ἰδίως νεώτερα Τυπικά, — ὡς πείθεται τις, ὅταν ρίψῃ ἐν βλέμμα εἰς τοὺς καταλόγους τῶν χειρογράφων τοῦ Ἀγ. Ὅρους ὑπὸ Σπυρ. Λάμπρου καὶ Σωφρ. Εϋστρατιάδου. Καὶ ἡ Ἑθνικὴ δὲ τῶν Παρισίων Βιβλιοθήκη περιέχει ἐν ἀντιγράφῳ ἐν εἰσέτι Τυπικὸν τῆς Μονῆς Στρουμπίτσας — Στρωμνίτης (κῶδ. Παρισ. Suppl. graec. 1222), περὶ οὗ θὰ πραγματευθῶ ἄλλαχού.

Προϋπόθεσις λοιπὸν μίᾳς τοιαύτης σπουδαίας μονογραφίας θὰ ἦτο ἡ συλλογὴ καὶ ἡ κριτικὴ ἔκδοσις ὅλων τῶν Τυπικῶν. Μέχρις οὗτος ὅμως γίνῃ ἡ ἐπίπονος αὕτη ἐργασία, πρέπει νὰ εἵμεθα εὐγνώμονες εἰς κάθε ἐργάτην τῆς ἐπιστήμης, ὁ ὁποῖος ἤθελε φέρει εἰς φῶς τὸ κείμενον τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου Τυπικοῦ. Ἐδῶ δὲ ἔγκειται ἡ ἀξία τῆς ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐκδόσεως τοῦ Τυπικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγ. Μάμαντος τοῦ 1158, ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου ἐρευνητοῦ τῆς Βυζαντινῆς κυρίως ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εϋστρατιάδου, ὅστις μᾶς παρέχει δλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ μέχρι τοῦδε μόνον ἐν μέρει γνωστοῦ Τυπικοῦ.

Ἡ εὐγνωμοσύνη μας αὐτὴ πρὸς τὸν ἐκδότην δὲν θὰ μειωθῇ βέβαια, ἂν κατωτέρω παραθέσωμεν μερικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἀφοῦ μάλιστα ἔτυχε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος νὰ ἐξετάσωμεν τὸν περιέχοντα τὸ Τυπικὸν κώδικα τῆς ἐθνικῆς τῶν Παρισίων βιβλιοθήκης. Αἱ παρατηρήσεις μας σκοπὸν ἔχουν νὰ παράσχουν συμβολὴν τινα εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοιοῦτου εἵδους κειμένων.

Εἰς τὰ προλεγόμενα σελ. 245-256 ὁ πρ. Λεοντοπόλεως δίδει μερικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ χειρογράφου τῶν Παρισίων Suppl. graec. 92, τὸ ὁποῖον εἶχε ὑπ' ὄψιν του, τονίζει τὴν ἐξάρτησιν τοῦ Τυπικοῦ τοῦ ἁγ. Μάμαντος ἐκ τοῦ Εὐεργετηνοῦ τυπικοῦ, ἀναφέρει δὲ ὀλίγα περὶ τῆς νηστείας καὶ τοῦ εἵδους τῆς τροφῆς τῶν Μοναχῶν, περὶ τῆς δεκαπενθήμερου πρὸ τῆς Κοιμῆσεως τῆς Θεοτόκου νηστείας καὶ τῆς κουράς τῶν Μοναχῶν. Τινὰ βεβαίως τῶν ἐν τῷ Προλόγῳ, ἰδίως τὰ ἐν σελ. 248-251, εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου· ἀποτελοῦν μόνον ἐκδήλωσιν ἐνδομύχων σκέψεων τοῦ ἐκδότη, αἱ ὁποῖαι εἰσεχώρησαν εἰς τὰ προλεγόμενα καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὰ ποιάνα τινα ποιήσιν καὶ ζωηρότητα, οὕτως ὥστε συγχωρεῖ ὁ ἀναγνώστης τὸν ἐκδότην διὰ τὴν παρέκβασίν του ταύτην, διότι αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ἀναγινώσκων αὐτά.

Τὸ κείμενον τοῦ Τυπικοῦ καὶ τὰ εἰς αὐτὸ ἀναφερόμενα ἔγγραφα καταλαμβάνουν τὰς σελ. 256-311, κατόπιν ἐν σελ. 311-314 ἀκολουθεῖ ὁ Πίναξ τῶν περιεχομένων τοῦ Τυπικοῦ καὶ σύντομον λεξιλόγιον. Ἐκτὸς τῶν ὀλίγων παρατηρήσεων εἰς τὰ προλεγόμενα ἑλλείπουν παντελῶς γλωσσικαὶ καὶ πραγματικαὶ ἐπὶ τοῦ κειμένου παρατηρήσεις. Ὁ ἐκδότης σκοπὸν εἶχε κυρίως νὰ δώσῃ ὁλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ Τυπικοῦ, ἵνα «ἀποβῇ πηγὴ περισπούδαστος εἰς τοὺς περὶ τοὺς μέσους χρόνους ἀσχολουμένους».

Πρὶν εἰσελθῶ εἰς λεπτομερείας περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου, θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον νὰ εἴπω μερικὰ περὶ τῆς παραδόσεως αὐτοῦ, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ὁ ἐκδότης εἰς τὸν πρόλογόν του ὁμιλεῖ περὶ τοῦ χειρογράφου τῶν Παρισίων ὡς περὶ «ἱσοτύπου», περὶ «ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν» κλπ.

Τὸ Τυπικὸν τῆς Μονῆς τοῦ ἁγ. Μάμαντος ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ Φιλανθρωποῦ, ἐν δὲ ἐκ τῶν σπουδαιότερων μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων, μᾶς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἐκδόσεως τμημάτων αὐτοῦ (τοῦ πίνακος τῶν περιεχομένων, τοῦ προλόγου, τῶν κεφαλαίων 3-4 καὶ 37 καὶ τῶν εἰς τὸ τέλος τοῦ τυπικοῦ σχετικῶν ἐγγράφων) ὑπὸ τοῦ Th. Uspenskij εἰς τὴν Ἑπετηρίδα τοῦ «Νέου Πανεπιστημίου τῆς Ὁδησοῦ» (Ἱστορ. Φιλολ. Τμῆμα II 1 σελ. 25-84). Ἡ ἔκδοσις αὕτῃ δὲν μοῦ ἦτο προσιτῇ, τὴν γνωρίζω δὲ ἐκ τῆς κριτικῆς τοῦ Ed. Kurtz ἐν Byz. Zeitschr. 2 (1893) 137-138. Ἐπίσης ὁ Dimitrievskij (Τυπικὰ 1 σελ. 702 καὶ 715) ἐξέδωκε τὸν Πρόλογον καὶ τὸ 40^{ον} κεφάλαιον τοῦ Τυπικοῦ. Ἀμφότεροι ἔλαβον ὑπ' ὄψιν κώδικά τινα τῆς Χάλκης, ὅστις, μετὰ ἄλλων Τυπικῶν, περιέχει καὶ τὸ τοῦ Ἀγ. Μάμαντος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Uspenskij ὅτι τὸ χ/φον τῆς Χάλκης, *ἐνεκα ἐκπτώσεως φύλλου* δὲν παραδίδει ὁλόκληρον τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων, θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ αἰτία τῆς συσχέτισεως τοῦ κώδικος τούτου μετὰ τοῦ τῶν Παρισίων. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν δηλαδὴ τοῦ παρισινοῦ κώδικος Suppl. graec. 92 παρετήρησα ὅτι τοῦ πρώτου τετραδίου, τὸ ὁποῖον περιέχει τὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων, ἔχουν ἐκπέσει δύο φύλλα, οὕτω δὲ ὁ Πίναξ παρεδόθη ἑλλιπής, μέχρι δηλαδὴ τοῦ

ΙΖ' κεφαλαίου. Πιθανὸν εἶναι ἐπομένως νὰ μὴ ἔχη ἐκπέσει φύλλον τι εἰς τὸν κώδικα τῆς Χάλκης, ἀλλὰ τὸ τμήμα αὐτοῦ τὸ περιέχον τὸ Τυπικὸν τοῦ ἀγ. Μάμαντος νὰ ἔχη ἀντιγραφῇ ἐκ τοῦ παρισinioῦ κώδικος ἢ ἐξ ἑνὸς ἄλλου ἀντιβόλου ἔχοντος σχέσιν μὲ τὸν κώδικα Παρισίων. Ἡ συνεξέτασις ἄρα τοῦ κώδικος τῆς Χάλκης ὑπὸ τοῦ ἐκδότου δὲν θὰ ἦτο ἐντελῶς περικτῇ.

Ὁ κώδιξ Παρισίων, μεγέθους 0,225 × 0, 165 καὶ ἐπὶ περγαμηνῆς, εἶναι ἀρκετὰ ὠραῖος καὶ ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χειρὸς γραμμένος, περιέχει δέ, ἐκτὸς ὀλίγων μεταγενεστέρων σημειώσεων, μόνον τὸ Τυπικόν. Ἡ νῦν ἀρίθμησις ἐγένετο μετὰ τὴν προσθήκην τεσσάρων ἐκ χάριτος φύλλων εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ μετὰ τὴν ἐκπτώσιν τῶν δύο ἀνωτέρω μνημονευθέντων φύλλων τοῦ πρώτου τετραδίου, οὕτω δὲ φέρει σήμερον τὸ πρῶτον ἐπὶ περγαμηνῆς φύλλον ἀριθ. 5, τὸ δὲ δευτέρον 6. Τὸ ἐπισέλιδον εἰς τὸ 6 φύλλον, ἢ ἐπικεφαλὶς ἐκάστου Κεφαλαίου, ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν Κεφαλαίων εἶναι δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γραμμένα. Συχνὰ συναντῶμεν καὶ ἐντὸς τοῦ κειμένου καὶ εἰς τὸ περιθώριον μικρὰ ἀρχικὰ γράμματα λέξεων δι' ἐρυθρᾶς μελάνης. Ἡ δὴλω-

σις τῶν Κεφαλαίων γίνεται ἐκάστοτε βραχυγραφικῶς: $\overline{K} \overline{H}, \overline{K} \overline{\Theta}$ κλπ. Ἐκτὸς τοῦ ἀτελοῦς πίνακος, ἔνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῶν δύο φύλλων, δὲν παραδίδει ὁ κώδιξ πληρὴς τὸ τελευταῖον ἔγγραφον, ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχεν ἀκόμη κενὸς χώρος εἰς τὸ χειρόγραφον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ τὸ ἀντίβολόν του δὲν περιεῖχεν ὁλόκληρον τὸ ἔγγραφον τοῦτο. Ἄλλα σχετικὰ μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ κώδικος δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Τυπικοῦ σελ. 245.

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο τῶν Παρισίων εἶναι ἀντίγραφον μεταγενέστερον τῶν χρόνων τῆς συντάξεως τοῦ Τυπικοῦ (τοῦ 1158), πιθανώτατα τοῦ 13^{ου} αἰῶνος, ὥς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ εἶδους τῆς γραφῆς. Τοῦτο βέβαια θὰ ἴσκει, ἵνα διαπιστωθῇ ὅτι δὲν εἶναι «ἐν τῶν τριῶν ἰσοτύπων» τῶν καταπιστευθέντων τῇ ἐν λόγῳ Μονῇ ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ τυπικοῦ καὶ ἡγουμένου αὐτῆς Ἀθανασίου τοῦ Φιλανθρωπinoῦ» ὥς ὑπέθεσεν ὁ ἐκδότης, παραπλανηθεὶς ἴσως ἐκ τῆς ἀπομιμήσεως τῶν ὑπογραφῶν τῶν ἐν τέλει παρατιθεμένων ἐγγράφων. (πβλ. σελ. 308-309). Ἀκόμη καλύτερον θὰ πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἂν ἐκ τοῦ παρατιθεμένου δικαστικοῦ σημειώματος (σελ. 305-309) ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὸ πρῶτότυπον τοῦ τυπικοῦ καὶ ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὴν σύστασιν τοῦ χειρογράφου τῶν Παρισίων.

Κατ' ἀρχὰς τὸ Τυπικὸν τοῦ ἀγ. Μάμαντος ἀπετελεῖτο ἐκ ΜΣ' κεφαλαίων καὶ τοῦ Προλόγου, κατόπιν δὲ προσετέθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου συντάκτου αὐτοῦ Ἀθανασίου τοῦ Φιλανθρωπinoῦ τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια ΜΖ' καὶ ΜΗ' ὥς *συμπλήρωμα* αὐτοῦ, ὅπως τὰ ὀνομάζει τὸ σημείωμα τοῦ Κοιαιίστωρος (σελ. 307, 17). Τῷ 1158 (ὄχι τῷ 1159 ὥς θέλει ὁ ἐκδότης,

ἐπειδὴ ἀναφέρεται ὁ μὴν Νοέμβριος) ἐβεβαίωσαν τὸ τυπικὸν διὰ τῆς ὑπογραφῆς των ὁ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος δομήτορος τῆς Μονῆς Μυστικοῦ Γεωργίου τοῦ Καππαδόκη αὐτάδελφος Θεοχάριτος ὁ Καππαδόκης, ἔπειτα δὲ ὁ καθηγούμενος τῆς Μονῆς Ἀθανάσιος ὁ Φιλανθρωπληνὸς καὶ οἱ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγ. Μάμαντος Μοναχοὶ — δι' ὑπογραφῶν ἢ σίγων — πλην δύο Ἡσαΐα καὶ Κυρίλλου, οἱ ὅποιοι τότε ἀπουσίαζον (πβλ. 308, 23-24).

Τῷ 1164 ἐπεβεβαίωσε τὸ Τυπικὸν διὰ τῆς ὑπογραφῆς του ὁ Κοιαίστωρ καὶ Νομοφύλαξ Θεόδωρος ὁ Παντεχνῆς προσθέσας μετὰ τὴν ὑπογραφὴν του καὶ ἰδιαίτερον σημείωμα. Τὸ σημείωμα τοῦτο, ἔλλειπον ἀπὸ τὴν οἰκείαν θέσιν εἰς τὸ χειρόγραφον τῶν Παρισίων, συναντῶμεν κατωτέρω συμπεριλαμβανόμενον εἰς τὸ δικαστικὸν σημείωμα (πβλ. σελ. 308, 9-30). Τὸ βιβλίον τὸ περιέχον τὸ πρωτότυπον Τυπικὸν ἀποτελεῖτο ἐξ 61 φύλλων, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ δικαστικοῦ σημειώματος (σελ. 307, 15-16), ἔφερε δὲ ἀνηρτημένας τὰς σφραγίδας τοῦ καθηγουμένου Ἀθανασίου καὶ τοῦ Κοιαίστορος Θεοδώρου τοῦ Παντεχνῆ.

Ἐν τῷ μεταξὺ, ἀφοῦ ὑπέγραψεν ὁ Παντεχνῆς καὶ ἐπρόσθεσε τὸ σημείωμά του, πρὶν γίνῃ ὅμως τὸ δικαστικὸν σημείωμα (σελ. 308, 9-30), εἶχε προσέλθει καὶ ὁ ἕτερος τῶν ἀπουσιαζόντων τῷ 1158 Μοναχῶν Κύριλλος καὶ ὑπέγραψεν ἰδιοχείρως τὸ πρωτότυπον εἰς τὸ τέλος μετὰ τὸ σίγνον τοῦ τελευταίου ὑπογράψαντος Μοναχοῦ, πρὸ τῆς ὑπογραφῆς ὅμως τοῦ Παντεχνῆ, (304, 23-24), ὅχι δὲ εἰς τὸν ἀφεθέντα κενὸν τόπον «κατὰ τὸν ἀνήκοντα τούτῳ βαθμὸν» (πβλ. 308,24).

Οὕτως εἶδον τὸ πρωτότυπον τῷ 1164 οἱ ἐπιβεβαιώσαντες αὐτὸ διὰ δικαστικοῦ σημειώματος ἀνώτεροι λειτουργοὶ τοῦ Κράτους καὶ οὕτως ἀνεμένε τις νὰ ἴδῃ ἓνα *ισότυπον* «ἐκτεθὲν» ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συντάκτου τοῦ τυπικοῦ Ἀθανασίου τοῦ Φιλανθρωπينوῦ.

Ἀντὶ τούτου τὸ χειρόγραφον τῶν Παρισίων ἀναφέρει τὰς ὑπογραφὰς ἀμφοτέρων τῶν μοναχῶν Ἡσαΐα καὶ Κυρίλλου εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν (304, 3 καὶ 5), τοῦ δὲ Κυρίλλου καὶ εἰς τὸ τέλος (304,24), παραλείπει τὸ σημείωμα τοῦ Κοιαίστορος (308, 9-30), προσθέτει ἐν *συνεχείᾳ* τοῦ λοιποῦ κειμένου τὰς παρατηρήσεις 304,25 καὶ 305,1-11 (τὴν φράσιν 305,5: «Ἡ δὲ ἑτέρα τοῦ ἐντὸς δηλουμένου τιμιωτάτου μοναχοῦ κυροῦ Ἀθανασίου τοῦ Φιλανθρωπινου» οὐδέποτε θὰ περιεῖχεν *ισότυπον* ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φιλανθρωπينوῦ «ἐκτιθέμενον»), τὰς ὁποίας μηχανικῶς παρέλαβεν ἐκ τοῦ ἀντιβόλου του, ὅπως μηχανικῶς προσέθεσε κατωτέρω 308, 29 καὶ 31 παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν ἤδη εἰς τὸ δικαστικὸν σημείωμα. Ἐπειτα προσθέτει ἐν ἀρχῇ τοῦ χειρογράφου Πίνακα τῶν Περιεχομένων, ὁ ὁποῖος, ὠρισμένως ἔλειπεν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἀφοῦ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ τόσον ἀκριβὲς δικαστικὸν σημείωμα, καὶ τὸ κυριώτερον πάντων δὲν *ἀπομυμνύεται* τὰς εἰς τὸ τέλος τοῦ τυπικοῦ διαφύρους ὑπογραφὰς, ὡς κάμνει διὰ τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐγγράφων.

“Ολα αὐτὰ ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ Παρισινὸς κῶδιξ ὄχι μόνον δὲν εἶναι εἰς ἓκ τῶν «ισοτύπων» (πβλ. 309, 17), ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν ἀντεγράφη ἐκ τοῦ πρωτοτύπου. Τὴν παρατήρησιν 305, 9-11 παρέλαβε μηχανικῶς ἐκ τοῦ ἀντιβόλου του.

Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι διὰ μὲν τὸ Τυπικὸν καὶ τὰς προσθήκας μέχρι σελ. 305, 11 ἐχρησιμοποίησεν ὡς ἀντίβολον ὄχι τὸ πρωτότυπον, ἀλλ’ ἀντίγραφον τούτου, τοῦναντίον δὲ διὰ τὰ ἔγγραφα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ πρωτότυπα αὐτῶν, οὕτω δὲ ἠδυνήθη νὰ ἰχνογραφῇ τὰς ὑπογραφάς.

“Ὅτι εἰς τὰ ἔγγραφα αἱ ὑπογραφαὶ δὲν εἶναι «ιδιόχειροι», ἀλλ’ ἀπλῆ ἀπομίμησις αὐτῶν ἐκ τῶν πρωτοτύπων, ἀποδεικνύει ἐκτὸς τῶν ἄλλων πρῶτον ἡ ἀδέξιος σύνδεσις διαφόρων γραμμμάτων, ὡς εἶναι π. χ. τοῦ *δω* εἰς τὸ Θεόδωρος, τοῦ *Βη* εἰς τὸ Βήλου, τοῦ *στ* εἰς τὸ Μοναστηριώτης, τοῦ *εγ* εἰς τὸ ὑπέγραψα (309, 14), ἔνθα ἀντὶ τῆς συνδέσεως *εγ* γράφει *αγ*, καὶ δεύτερον ἡ προσθήκη ἑνὸς ἀκόμῃ σταυροῦ μετὰ τὸ ὑπέγραψα, τοῦτο διότι ἐκλαμβάνει ὁ ἀντιγράφων τὸ μετὰ τοῦ τελευταίου *α* συνδεδεμένον σημεῖον τοῦ σταυροῦ ὡς οὐρὰν τοῦ *α*.

Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ὑποθέτομεν ὅτι ἦσαν λυτὰ φύλλα, οὕτω δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἡ παράθεσις τῆς Προσθήκης σελ. 309, 15-35 πρὸ τοῦ χρονολογικῶς προσηγηθέντος δικαστικοῦ σημειώματος τοῦ Κουροπαλάτου Βασιλείου τοῦ Λιπαρίτου σελ. 310-311.

Τὸ χειρόγραφον τῶν Παρισίων παρέχει ἐν γένει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι περισυνέλεξε καὶ περιέσωσε πᾶν ὅ,τι προϋπῆρχε σχετικὸν μὲ τὸ Τυπικὸν ὑλικόν. Πιθανώτατα κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀντιγραφῆς νὰ ἐσφῆζτο μόνον ἓν ἀντίγραφον τοῦ Τυπικοῦ (μέχρι τοῦ φύλλου 87^α) καὶ τὰ ὀλίγα αὐτὰ ἔγγραφα. Τὸ πρωτότυπον καὶ τὰ λοιπὰ εἰς τὸ δικαστικὸν σημείωμα τοῦ Κουροπαλάτου ἀναφερόμενα ἔγγραφα, ἦτοι τὸ χρυσόβουλλον τὸ ἐπικυρωτικὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς μονῆς, ἡ πατριαρχικὴ λύσις ἐπὶ ἐλευθερίᾳ ταύτης, τὸ πατριαρχικὸν ὑπόμνημα καὶ τὸ βρέβιον τῆς μονῆς (310, 17-21), θὰ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἐξαφανισθῇ.

Ἐπιθυμῶ ἀκόμῃ νὰ προσθέσω ὅτι, ὅταν ἐγένετο τὸ δικαστικὸν σημείωμα τοῦ Κουροπαλάτου (τῷ 1166 ἢ 1181 ἐπειδὴ Δ’ ἰνδικτιών;) καθηγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Ἀγ. Μάμαντος δὲν ἦτο πλέον ὁ Ἀθανάσιος Φιλανθρωπηνὸς ἀλλ’ ὁ μοναχὸς Ἡσαΐας. (πβλ. 309,34 καὶ 310,8).

“Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου ἔχω νὰ παρατηρήσω γενικῶς ὅτι δὲν εἶναι αὕτη ὅσον ἔπρεπε ἐπιμελημένη· ἰδίως χωλαίνει εἰς τὴν στίξιν καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ κειμένου εἰς παραγράφους. Ὁ ἐκδότης ἄλλοτε μὲν ἀκολουθεῖ τὴν στίξιν τοῦ χειρογράφου, ἔστω καὶ ἐσφαλμένην, ἄλλοτε δὲ ὄχι· οὕτω δὲ μ’ ὅλην τὴν σαφήνειαν τοῦ κειμένου καθίσταται τοῦτο ἐνίοτε δυσνόητον. Μοῦ εἶναι βεβαίως ἀδύνατον νὰ ἐπιχειρήσω ἐνταῦθα διόρθωσιν τῆς στίξεως· κατωτέρω ἀρκοῦμαι μόνον εἰς ὀλίγας διορθώσεις, τὰς κυριωτέρας.

Διὰ τὴν παραβολὴν τοῦ κειμένου τῆς ἐκδόσεως πρὸς τὸ χειρόγραφον

τῶν Παρισίων, ἐλλείπει χρόνου, περιωρίσθην μόνον νὰ παραβάλω ὅ,τι μοῦ ἤγειρε κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκδόσεως ἀμφιβολίαν τινά. Οὕτω δὲ προέκυψαν διορθώσεις τινὲς παραναγνώσεων ἢ παραλείψεων, τὰς ὁποίας σημειῶ ἐνταῦθα. Διὰ τοῦ Π παριστῶ τὸν κώδικα Παρισίων Suppl. graec. 92. Ὁφθαλμοφανῇ τυπογραφικὰ σφάλματα δὲν ἔλαβα ὑπ' ὄψιν.

257, 34 μετὰ τὸ προσσφαιρεθῆναι κόμμα, ἄλλως διακόπτεται ἡ σύνδεσις: Δεινὸν γὰρ ἡγεῖτο -τούτον ὑπεριδεῖν 258, 11 μετὰ τὸ ἐπιφνόμενοι κόμμα. ὅπως καὶ Π 258, 13 ποριμώτατος. 258, 19 ὦ λίαν] ὡς λίαν Π 259, 14 οὖν] γοῦν Π 259, 28. Καὶ τι δεῖ... νέα παράγραφος 259, 30-31 μετὰ τῆς μονῆς μετὰ δύο κομμάτων πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως τοῦ μονῆς μετὰ τοῦ Βρέβιον 265, 25, 32 κλπ. Μυστικός θὰ ἔπρεπε νὰ γράφεται παντοῦ ὁμοίως 270, 5 τῶν ἀμφοτέρων Π 270, 24 τὴν συμπλήρωσιν Π 270, 26 καὶ τῶν εἰρημένων 275, 22 ἐξέσται Π 277, 12. Συνεισέρχεσθαι νέα παράγρ. ὡς καὶ Π. 279, 11 ἀποταγῆς 283, 23 δοθήσονται Π 287, 10 παρὰ τοῦ Π 288, 26 ἄλλῃ 290, 9 πρὸ ἐκείνων] πρὸς ἐκείνων Π 291, σημ. 1 στρία Π 291, 27 ἡγούμενοι Π 301, 8 ριφθῇ 301, 31 καὶ μὴ ὠλιγώρει Π 302, 38 δίδου γάρ φησι Π 303, τὸ φύλλ. 87^α ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ στίχου 18: τοῦ διὰ τοῦ μοναχ. σχήματος 304, 19 στρα^{το} Π 304, 21 πορτάρης 304, 24 κῆξ. κείμενον ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ Π 304, 29 Παντεχνῆς Π 305, 1 καὶ 2 τετράδια Π 305, 13 πρὸ τοῦ Μηνὶ σημεῖον σταυροῦ Π 305, 23 πρὸ τοῦ Μετακληθέντες ἐπίσης σημεῖον σταυροῦ 307, 33 ἔτους Π 307, 34 παραθέτω τὰς ὑπογραφάς, ἐπειδὴ ἔχουν κάποιαν σημασίαν διὰ τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου: ὁ (μον)αχ(ὸς) Γρηγόριος καὶ οἰκονόμος, ὁ ^α Θεοδώριτος καὶ ἐκκλησιάρχης, ὁ ^α Σάβας καὶ ἱερεὺς, ὁ ^α Καλλίνικος καὶ ἱερεὺς, Λεόντιος ^α καὶ ἱερεὺς, Ἀθανάσιος ^α καὶ Διάκονος, Βασίλειος ^α καὶ Δοχ(εῖα)ρ(ιος), Ἰωσήφ ^α ὁ σκενοφύλαξ, Κλήμης ^α, Συμεὼν ^α, Νεόφυτος ^α, Ἀντώνιος ^α, Νικηφόρος ^α, Γεώργιος ^α. Διὰ σιγνογραφίας δὲ ὑπέγραψαν μοναχοὶ δέκα ὁ ^α Λουκάς, ὁ ^α Ἰλαρίων, ὁ ^α Θεοδόσιος, ὁ ^α Μελέτιος ὁ ἀμπελουργός, ὁ ^α Βασίλειος ὁ ἀμπελουργός, ὁ ^α Γεράσιμος, ὁ ^α Ἰωαννίκιος, ὁ ^α Μελέτιος, ὁ ^α Σάβας ὁ καὶ Πορτάρης, ὁ ^α Ἰλαρίων ὁ κηπουρός· τελευταῖον δὲ ὑπέγραψεν ὁ ^α Κύριλλος.

307, 37 βου^{λλ} Π δυνατὸν ἐπομένως νὰ σημαίνει καὶ βούλλας 308, 32 Λογοθέτης] Λογαριαστής Π 308, 30 καὶ 31 μετὰ τὸ Παντεχνῆς καὶ μετὰ τὸ βούλλα προσθέτει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ Π 308, 36 Παντεχνῆς Π 309, 1 Ἰωάννης ὁ Μανουὴλ (ἢ Μανούτης), 309, 5 ἑρωτηματικὸν περιττὸν 309, 10 καὶ + ἐπὶ Π 309, 12 σημειώτος Π ἀντὶ σημειώματος 309, 15 πρὸ τοῦ Προσθήκη σημεῖον σταυροῦ Π 310, 6 Δοχειαρίου ὡς καὶ στίχ. 9 310, 37 ἀπο-

τεθέντων, ἐπίσης 38 τῆς εὐανάγνωστον εἰς τὸ Π 310, 38 αἰρεῖτ(αι) Π 310, 39 ἄλλως ὅτε που (ἢ ἄλλως ὅτε δὴ) Π 311, 12 μετὰ] κατὰ Π.

Ἐπίσης ἐνδιαφέρουσαι εἶναι ὀλίγαι τινὲς παραλλαγὰι τῶν ἐπαναλαμβανομένων εἰς τὸ δικαστικὸν σημεῖωμα ἀποσπασμάτων τοῦ Τυπικοῦ.

Αὐτὰ εἶχον νὰ παρατηρήσω ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκδοσιν ταύτην τοῦ Τυπικοῦ. Ὡς ἐτόνισα εἰς τὴν ἀρχήν, αἱ παρατηρήσεις μου αὗται ἐσκόπουν νὰ παρᾶσχουν συμβολήν τινα εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοιοῦτου εἵδους κειμένων, ὅχι δὲ νὰ μειώσουν τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως. Τοῦθ' ἀντίον θὰ ἡυχόμην, ὅπως ὁ ἐκδότης τοῦ Τυπικοῦ τοῦ Ἀγ. Μάμαντος φέρῃ εἰς φῶς καὶ ἄλλα κείμενα ἐκ τοῦ πολυτίμου ὑπ' αὐτοῦ διὰ πολλῶν ἐτῶν συλλεγέντος ὕλικου, βέβαιος ὢν ὅτι προσφέρει πάντοτε ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας μας.

Θεσσαλονίκη, Ἰανουάριος 1930

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

G. de Jerphanion, S. J. La voix des monuments (notes et études d'archéologie chrétienne). Paris, 1930.

Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Καππαδοκίας ἐξέδωκεν ἐσχάτως μέγαν τόμον ἐκ 330 σελίδων, κοσμούμενον καὶ ὑπὸ 63 καλλιτεχνικῶν ἐκτὸς κειμένου εἰκόνων, εἰλημμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μνημείων τῆς Ἰταλίας καὶ Καππαδοκίας, εἰς τὸν ὁποῖον συμπεριέλαβε δέκα καὶ ἕξ μελέτας του, δημοσιευθείσας κατὰ καιροὺς εἰς διάφορα περιοδικά, ἐμφανιζόμενας ὅμως ἐν τῷ ἔργῳ του τούτῳ ὑπὸ μορφήν νέων ἐργασιῶν.

Οἱ τίτλοι τῶν ἐξόχως ἐνδιαφερουσῶν μελετῶν του τούτων εἶναι:

1) Ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία τῆς τέχνης. 2) Ἡ ἀνάπτυξις τῆς εἰκονογραφίας τῆς Χριστιανικῆς τέχνης. 3) Νέα εὐρήματα ἐν τῇ ὑπογείῳ Ρώμῃ. 4) Ἡ Ραβέννα (παλαιὰ κυρίαρχος τῆς Ἀδριατικῆς). 5) Τὸ Θεοδοσιανὸν κιονόκρανον. 6) Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς κύλικος τῆς Ἀντιοχείας (παλαιοχριστιανικὴ ἢ Βυζαντινὴ τέχνη). 7) Ἡ παράστασις τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ ἐσταυρωμένου εἰς τὴν ἀρχαίαν Χριστιανικὴν τέχνην. 8) Ἐπιφάνεια καὶ Θεοφάνεια (ἡ βάπτισις τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν Χριστιανικὴν τέχνην). 9) Οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι εἰς τὴν Χριστιανικὴν εἰκονογραφίαν. 10) Ὁ ρόλος τῆς Συρίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Χριστιανικῆς εἰκονογραφίας (οἱ Καππαδοκικοὶ κύκλοι). 11) Τὰ ὀνόματα τῶν τεσσάρων συμβολικῶν ζώων καὶ ἡ λειτουργικὴ ἐρμηνεία τοῦ Ψευδογερμανοῦ. 12) Ὁ εἰκονογραφικὸς κύκλος τοῦ Sant Angelo in Formis, 13) Ἰταλοβυζαντινὸν κιβωτίδιον τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. 14) Φαμαγούστα.—Ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ πολέμου. 15) Πῶς ὀφείλει νὰ εἶναι ἐν ἐγχειρίδιον τῆς Χριστιανικῆς ἐπιγραφικῆς καὶ 16) Πόθεν προέρχεται ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Λατινικοῦ Πάσχα (σύντομος